

OLÁH JÁNOS Október mérge

Elszántan görbedt ki-ki a maga kerékpárjának kormánya fölé. Nem törődtek, sem a fölívajt úttest okozta huppanásokkal, sem az innen-onnan fölhangzó kóbor lövésekkel, sem az arcokat maszkká merevítő fagyos széllel, látni akarták a várost, ami, bármennyire közel éltek is hozzá, ismeretlen, idegen világ maradt a számukra. Amikor a Határ-domb homokbuckái között zajló játécsatározások közepette egyszer-egyszer elszaladt velük az idő, s váratlanul rájuk esteledett, akkor vették csak észre, milyen titokzatosan villámlanak feléjük a fényei.

Amilyen hirtelen és nagy-nagy elszánással indult meg, s jutott több száz, esetenként csaknem ezer kilométernyi szekeres, gyalogos, kerékpáros vándorlás után idáig a család, olyan váratlanul torpant meg, horgonyzott le a nagyvárostól óvatosan távol tartva magát ebben a porfészek faluban.

A fiú félt egy kicsit, mi lesz vele abban az ismeretlen házrengetegben, eltéved a végén, ezért is szervezte meg ezt a baráti együtt kerekézést. Amikor az országút beletorkollott a városba, a mocskosan égre törő házak közé, riadtan néztek körül. Nincs mese, itt csak eltévedni lehet, gondolták. A fiúnak támadt az a mentő-ötlete, a folyóhoz kell igazodni, a folyó elvezet a célhoz, és estére kelve ugyanúgy haza is vezet majd őket.

Éppen biztatni akarta a többieket, de amikor hátránézett, hogy közölje velük a haditervet, csalódottan kellett tudomásul vennie, hogy útitársai megfutamodtak. Első késztetése az volt, utánuk ered, aztán mégis úrrá lett rajta a dac, a csak azért is elszántsága, és folytatta az útját.

A bolondok, gondolta, éppen a cél előtt futamodtak meg, mert az utca végében hirtelen eléje tárult a főtér, a megyeháza folyóparti díszes épülete, a bokrok-, fák-ritkázta park. Leszállt a kerékpárról, gyalog próbálta becserkészni a látványt.

A tankokkal körülrárt tér mozdulatlan volt. Mintha a tankok is üresek lettek volna, csövik az ég felé meredt, a lőtornyok lezárva. A teljes veszélytelenség látszata lengte be a békésnek mímelte, hangtalan környéket. Sípoló, üres csönd süvített ki a házak bezárt, porszürke ablaktáblái mögül, a varacskos-sötét falak vakolatmin-táiból, az odvas lépcsőházakból.

A fiút egyszerre rohanta meg a hideg és az ijedség. Elég egy elvétett mozdulat, úgy érezte, és ráömlik a tér egész lélegzet-visszafojtott csöndje, s maga alá temeti. Behunyt szemű vadállatot képzelt maga elé. Látni vélte a

vicsorgó fogsort, a fogakon a sárga, bűzös lepedéket, a száj szögletén a kicsorranó forró, üvegesen áttetsző nyálat.

Visszafordult. Két páncélauto jött feléje, s nyomukban a zászlót lobogtató, éljenző tömeg. Átálltak az oroszok, átálltak az oroszok, ezt üvöltötte mindenki. A katonák térdig álltak a cigarettában s az almában, amit a lelkes civilek dobáltak fel nekik, s egykedvűen, moccanatlan arccal túrték az ünneplést. Háromszínű szalagok, kokárdák, papírzászlók pókhálója ragadt rájuk, belepte őket, mint Varasdon a húsvéti körmenet résztvevőit a virág-szirmok. Nem porolták le a kabátjukat, nem törölték meg az arcukat, mintha észre se vették volna, mi történik körülöttük, mintha nem jutott volna el hozzájuk semmi az eufóriás kábulattól észét veszített tömeg hangulatából.

Kitérni, félrehúzódni lehetetlen volt, a nagy tolongás mindenkit magával ragadott. A fiút ráadásul még a kerékpár is akadályozta.

A két páncélauto kigördült a térre, s megállt szemben a tankokkal. A katonák most próbálták először kapcsolatot teremteni a körülöttük tolongó emberekkel: rájuk fogták a fegyverüket, s integetni kezdtek: Vissza! Vissza! Az előre sodródottak hiába hallgattak volna rájuk, nem tudtak ellenállni a hátsó sorok felelőtlen, erőszakos nyomakodásának. Ekkor a tankok leengedték, s a tömeg felé fordították tüzelésre kész ágyúcsöveiket. A kétféle erő lassan kiegyenlítődt. Már-már úgy tetszett, sikerül a békés visszavonulás, amikor egy egészen váratlan és megmagyarázhatatlan esemény felborított mindent.

Egy múzeumi, kirojtosodott Rákóczi-zászló régi selyme villant meg hirtelen a tömeg feje fölött, aztán előrelobbant. Az egérrágtá, molyette, golyó marta lobogó fiatalos lendülettel úszott bele a hideg, átható napfénybe. Egyetlen érzékelhetetlenül átvillámló pillanat volt mindez, és csak utólag lett az emlékezetben kibogozható. A fekete, nagykabátos alakról, aki a zászló rúdját markolta, senki se tudott semmit, öreg-e, fiatal-e, férfi-e, nő-e, miért tette, amit tett. Talán még a katonák se hittek a szemüknek, az illetékes mesterlövészek is elméláztak, olyan váratlan volt a jelenet.

Az ismeretlen, mintha filmvásznon mozogna, úgy rohant előre egyedül, szembe a tankokkal, és amikor odaért eléjük – csodák csodája, egyetlen puska-lövés, egyetlen gáncsvető fogdmeg sem próbálta megakadályozni ebben –, a zászló rúdját lándzsaként vágta bele a legközelebbi tank ágyúcsövébe. Érdekes, mintha azt a csövet külön e célra engedte volna a többinél kissé alacsonyabbra a legénység.

A vibráló selyem, amit eddig megbolondítottak a túlfokozott mozdulatok, most békésen hanyatlott alá. Jól látszott ezer hibája, az aranyos rojtokat is, amelyek most csaknem a földet söpörték, kikezdte a barnulás.

A tömeg, amely már-már képes volt belátható érdekei szerint cselekedni, hirtelen megbolondult: újra előkerültek a veszélyérettől a kabátszárnyak alá menekült szalagok, lobogók, s szétsattantak a napfényben, az emberek egymás sarkára taposva a tankokra vetették magukat. A Kossuth-címeres zászlók befonták a lánctalpakat, rácsavarodtak a konokul hallgató, mogorva ágyúcsövekre.

A parancsnoki harcokosi kapitánya tehetetlen dühében öklével a levegőbe csapott, de nem adott jelt a tüzelésre, eltűnt a bezáródó páncéltoronyban, amely fenyegető mocsanatlanságán mit sem változtatva, megadással tűrte a tömeg fékevesztett örömét. Győztünk, győztünk, szakadt föl innen is, onnan is egy-egy árva, rekedt kiáltás, aztán minden átmenet nélkül az ismert Kossuth-nóta refrénje töltötte be a teret: „Éljen a magyar szabadság, Éljen a haza!”

És éppen most, éppen ekkor, a képzelt, az álmodott győzelem kábulatának kellős közepén csorbult bele az ének a környező házak ablakaiból felugató géppuskák torkolatüvébe.

A kerékpár hideg vasát valami ismeretlen, vak erő tépte ki a fiú kezéből. Nem kapott utána. A tömeg kétségbeesetten örvénylett körülötte, halottakon léptek keresztül, vergődő sebesülteken gázoltak át. Közben egyetlen pillanatra se szűnt meg a fegyverek unott kepelése.

Amikor már kiürülni látszott a tér, a kapualjából, a sötét mellékutcákból tengerészruhás folyamőrscapatok futottak elő, mind fiatal, riadt arcú fiú, akiknek vonagló ajkát vérszomjas bódulat torzította el, s kezdték visszatorzítani a térre az embereket. A vezényszavak magyarul hangzottak, de valami különös, idegen hangsúly torzította el őket, mintha azok, akik kimondták e szavakat, szégyelltek volna, hogy ezen a nyelven beszélnek.

A fiú tehetetlenül vergődött az eszét veszített tömeg szorításában. A tolongás hirtelen hígult fel. Észre se vette, és már egyedül állt az utca torkolatában. Lába előtt felporzott a golyó verte kövezet. Nekivágódott a falnak, a mocskos-szürke vakolathoz szorította az arcát. A golyók marékszám pergették a hajába, a vállára a száraz, hideg homokká porló omladékot. Egy kéz a vállába markolt. Hanyatt rántotta.

Elesett. Érezte, valaki megragadja a lábát, és húzni kezdi, a feje, annyira tehetetlen volt, ide-oda ugrált a kövezen. Az volt a legfurcsább az egészben, hogy semmi fájdalmat nem érzett. Valami lépcsőházba kerülhettek, mert a napfény helyét félhomály váltotta fel.

Ismerős arc hajolt föléje. A tanár úr. Annyira valószínűtlen volt mindez, hogy már-már hajlamos lett volna azt hinni, álmodik. A géppuskák konok ugatása elrágta képzelődése fonálát. Néhány eltévedt golyó behatolt a kapualjba, föltépte a kapudeszkat, s apró, világító lyukakat hagyva maga után, fáradtan koppant le a kövezetre.

Kohárry tanár úr új ember volt az iskolában, nemrégiben helyezték ki orosz tanítani, a pletyka szerint büntetésből, egyenesen az egyetem spanyol tanszékének éléről. Hogy miért, azt senki sem tudta, de nem is firtatta. Abban az időben nem volt ez szokás.

Viszolygó tisztelet övezte. A többszörösen bukott, bajszos diákok, az osztály krémje, akik más tanárokkal szó szerint is megverekedtek, ökölpárbajt vívtak, a tanárnőket óra közben inzultálták, nála álmétkodva húzták össze magukat.

Megvetette őket. S velük együtt ezt az egész tudatlan, falusi bandát. A megvetését nem is rejtette véka alá. Nem akarta őket megtanítani semmire. Maguknak ehhez úgyszincs elég eszük, biggyesztette le a legjobb tanulókra is a száját. Az osztályzatok miatt meg ne fájjon a fejük, amit kérnek, megkapják. Feltéve, ha békén hagyjuk egymást.

A nyelvet most már úgyse tanulják meg, mondta. Nem azért, mintha olyan lehetetlen volna. Nekem csak két hónap állt rendelkezésemre, hogy államvizgát tegyek belőle, és itt vagyok, levizsgáztam, pedig nem bántak kesztyűs kézzel velem, azt elhihetik. A maguk esete azonban egészen más. Nem erre születtek, mondta. Lehajolt, fölvette az asztal alól bő, borjúsájú aktatáskáját, kihalászott belőle egy színes borítójú spanyol regényt, és unott pozával olvasni kezdett. Az osztály lélegzetviasszafojtva figyelte, mint egy különös, sose látott ragadozót, és nagyon vigyázott rá, nehogy megzavarja akár csak egyetlen pissenéssel is a nyugalmát.

– Köszönöm, tanár úr – hebegte a fiú, amikor már lent a pincében újra föléje hajolt az ismerős barnán barázdált, hosszú loarc.

– Semmiség – mondta megenyhülten Kohárry –, én itt lakom, de te, te hogy kerülsz ide?

– Biciklin jöttem, de elveszett, elveszett a biciklim – szakadt ki a kétségbeesett panasz a fiúból.

– Micsoda marhák, Istenem, micsoda marhák – mondta Kohárry a feleségéhez fordulva. Nem törődött vele, hogy a fiú is hallja, mintha azt az alapelvet akarta volna szemléltetni, a tapintat csak egyenrangúak között kötelező. – A kerékpárját keresi, ahelyett hogy hálát adna az Istennek, amiért megmentette az életét. Nem, nem nekem, az Istennek. De hát se Istennel, se emberrel nem törődnek ezek, éjjel-nappal csak a biciklin jár az eszük.

– Miért, mit vártál tőlük? – mondta az asszony. A hangjában valami különös, átható éllel villant meg a gúny. Ott állt a pince patkánybűzös falai között, a nyirkos homályban, a pókhálós mennyezet alatt, és olyan méltósággal viselte omladozó, de még most is különleges szépségét, mintha legalábbis a bécsi opera csillárjai adnák hozzá a világítást.

A hála helyett a fiúban vak ellenszenv ébredt. Menekülni, menekülni akart innen mindenáron. Széllökdöste a pincében szorongókat, s arrafelé tolakodott, ahol az ajtót sejtette.

Köszönés nélkül hagyta el a pincét, vágatott át a homályos lépcsőház boltíve alatt, tépte föl az utcai kaput, tántorodott ki a járdára. Tátott szájjal, mohón szívtá, nyeldekelt a levegőt.

A szélben a vér különös, émelyítően sós illata érzett. Vérbe mártott kendőket lobogtatva sűrögtek a vöröskezesetek. Hordták a park gyeperé a hullákat, rakták több rétegben egymás fölé őket, mint a tűzifát. Különbem nem fértek volna el. Vértől volt mocskos az utcakő, minden.

A kerékpárt kereste, de az nem volt sehol. Ellopták volna? Hát van, akinek még ilyenkor is az jár az eszében, a lopás? – méltatlankodott. És akkor meglátta végre a keresve keresett kincset. Roncsá lapítva feküdt az úttest közepén. Futni kezdett, csak úgy toronyiránt, hazafelé.

Esteledett, mire elérte a falut, amelynek utcái a hajnalban megdézsmált tartálykocsik tartalmának maradékát visszalehelve még most is pálinkától büzlöttek. A kopasz akácfa alatt jobb sorsra érdemes férfiak, a szeszt eddig csak hírből ismerő sihederek támolgyogtak hamuszürke arccal, céltalanul. Meglett családanyák lebbentek át hiányos öltözetben egyik kapuból a másikba, föl volt bolydulva minden.

A házuk előtt egy kisebb csődület közepén a szomszédasszony szónokolt. Egy szál pongyolában, papucsban, kócosan dacolt az őszi hideggel. A fiú eleinte nem értette, mit mond, de aztán valahogy mégiscsak összeálltak a verssé rendeződött szavak:

Ki a síkra a kunyhókból
Magyarok!
Kaszát, ásót, vasvillákat
Fogjatok!
Az alkalom magamagát
Kínálja,
Ütött a nagy bosszúállás
Órája!

Az asszony jobb keze a szavalat jellegéhez illően szabadon röpködött a levegőben, de a bal el volt foglalva: öt ódivatú mordály szíját szorongatta benne. A fiú a rögtönzött népgyűlést megkerülve besurrant a léckapun.

A konyhában, amikor belépett, némi zavar keletkezett. Az apja falfehéren állt a konyhaszekrény előtt. Látszott rajta, nemcsak a pálinka okozta rosszulléttel küszködik. Az anyja a hideg tűzhelynek támaszkodva zsebkendő híján a köténye szélével törölgette sírástól

kivörösödött szemét. A fiúnak az volt az érzése, valami fontos megbeszélés szakadt félbe megjelenésével, talán egy tanúra igényt semmiképpen sem tartó veszekedés.

Megállt a konyhaajtóban. Szeretett volna mondani valamit, bár hogy mit, azt maga sem tudta. Végül a torokán akadt gombóc ellenére is sikerült kimondania azt, amit a legfontosabbnak vélt.

– A bicikli...

– Mi van vele? – förmedt rá az apja.

– Elveszett.

– Az anyád úristenit, hogy te nem tudsz semmire se vigyázni!

– Öreg volt már – kelt a fiú védelmére az anyja.

– Öreg hát – dohogott tovább az apa –, mert én vigyáztam rá, nem úgy, mint ez e – mutatott megvetően a fiúra. – Még inas voltam, amikor vettem. Az első keresményemből. Ez meg egy pillanat alatt elherdálja. Látszik, hogy nem ő dolgozott érte.

A csapat időközben bevonult az udvarra, s most az ő ajtajuk előtt horgonyzott le. A szomszédasszony vezérletével egész szavalókórus fújta kissé átalakítva a közismert verset:

Van-e mostan olyan legény,

Aki fél,

Ha a mennykő jár is ott a

Fejénél?

Takarodjék el közülünk

A gyáva,

Bújjék bele a vaskályha

Lyukába!

A szavalat végeztével felhangzó csúfondáros röhögés az egy szál üvegezett ajtón át a konyhába is behallatszott.

– Megyek már – kiabált ki a résre nyitott ajtón az apa. Elvette a szomszédasszony kezéből a feléje nyújtott puskát, ez az egyetlen maradt már csak szabadon, és a vállára akasztotta. – Előbb elbúcsúzom a családtól – mondta, és visszacsukta az ajtót.

Az asszony két kézzel kapaszkodott a tűzhelyet körülkerítő vékony vaskorlátba, és a görcsös zokogástól meg se tudott szólalni. A fiú égő tekintetét az apjára szegezte.

– Mi van, na, nem keveredek bele én semmibe – szabadkozott az apa –, ennél nagyobb felfordulást is megúsztam már.

Távozni akart. De a fiú belekapaszkodott a ruhájába, a puská szíjába, mint a bogáncs, és húzta, húzta befelé.

– Eressz már! – próbált szabadulni az apa. A meghattottság, ami a fiú ragaszkodása láttán lett úrrá rajta, lefékezte a mozdulatait.

Odakintről megint fölhangzott a gúnyos nevetés, aztán énekelve, valami friss, szedett-vedett dallam szárnyán az iménti strófa utolsó két sora:

Bújjék bele a vaskályha

Lyukába!

Az apa eleinte jó szóval akarta jobb belátásra bírni a fiút, de hiába. Szabályos dulakodás alakult ki kettejük között. Az apa volt az erősebb, sikerült neki a puskaszíjat is, a kabátja szárnyát is kiszabadítania.

Erre a fiú az apa karját kapta el. Amikor itt is ernyedni érezte a szorítását, a fogával próbált segíteni, beleharapott az apa csuklójába. Az apa a váratlan, meglepésszerű fájdalom hatására felordított.

– Mit csinálsz, te, te piszok! – és szabadon maradt jobbjával egy jókora pofont kevert le a fiúnak, és kilépett az udvarra. A csapat hangos éljenzésben tört ki.

– Na végre, mehetünk – mondta a főnök, a szomszédasszony férje, kiszuperált katona, civilben kénsav-

gyári rakodómunkás. A csapat, mindössze öt ember, a vállukon múzeumba illő, avított puskákkal, elindult a hideg októberi estében a város irányába.

A fiú kirohant az udvarra. Gyere vissza, gyere vissza, akarta kiáltani. A hangok ott bugyborékolnak a nyelve alatt, mégsem ejtette ki őket. Már-már idegenül nézett a távolodó csoport után. A csapat éneke fáradtan duruzsolt a távolban, mint egy ablakközbe zárult őszi bogár. Utolsó, még hallható foszlánya makacsul a fiú fülebe ragadt: A hazáért meg kell halni!

– És élni? – kérdezte a fiú nem is annyira a távolodó csapattól, a nyomában céltalanul kavargó októberi szélről, a talpa alatt lúdbőrző ráncos-fekete földtől, hanem csak önmagától – élni miért nem lehet érte?

ÓSZABÓ ISTVÁN

Úsznak a templomhajók

*Nézlek, Uram, s ha nézlek, magamba nézek.
Nem segíthet rajtam pap, se a szentségek.
Nézlek, Uram, s ha nézlek, magamba nézek.*

*Mutatják templomaid, mutatják, merre menjek,
de számolatlan ujjá van irgalmas kezednek.
Mutatják templomaid, mutatják, merre menjek.*

*Úsznak a templomhajók, imáink a tenger.
Uram, segíts a sötétségen átkelnem szemeddel.
Úsznak a templomhajók, imáink a tenger.*

Láttam valakit

*Ló és lovasa: én,
elmerültünk a vízben.*

*Valakit láttam.
Sodort a víz,*

*s a torzonborz hínárral
úszott utánam.*

*Ámok-lovagján,
jött, hogy segítsen.*

*Láttam, hogy kinyújtja
utánam kezét.
S riadt Ó-idnak, nevem,
bugyborékait,*

láttam valakit.